

MICHAEL HAAG

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Η πόλη της μνήμης

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Και τότε ο Αγαθός Δαίμων θα εγκαταλείψει την πόλη που θεμελίωσαν και θα πάει στη θεογεννήτορα Μέμφιδα, και η πόλη τους θα ερημώσει. Αυτό θα είναι το τέλος των δεινών μας, όταν η Αίγυπτος θα δει τους ξένους να πέφτουν όπως τα φύλλα από το κλαδί. Η πόλη δίπλα στη θάλασσα θα γίνει ένα μέρος ξερό για τους ψαράδες και οι περαστικοί θα λένε «αυτή ήταν η πόλη που φρόντιζε τους πάντες και ζούσαν εδώ όλες οι φυλές της ανθρωπότητας».

Χρησμός του Κεραμέα, 3ος αιώνας π.Χ.¹

Στις 26 Ιανουαρίου 1953 ο Λόρενς Ντάρρελ αποβιβάστηκε με τη Σαπφώ, την κορούλα του από την Εύα, στην Κερύνεια, μια μικρή παραλιακή πόλη στη βόρεια Κύπρο. Σύντομα αγόρασε ένα ταλαιπωρημένο σπίτι στο κοντινό χωριό Μπέλα Πάις, όπου αράδιασε το υλικό για το αλεξανδρινό μυθιστόρημα, που το είχε παρατήσει για καιρό, και περιλάμβανε το *Αλεξάνδρεια: Ιστορία και Οδηγός* του Ε. Μ. Φόρστερ και τις δικές του «Σημειώσεις για την Άλεξ». Στο εξώφυλλο ενός καινούριου σημειωματάριου από την υπηρεσία έγραψε με στυλό «Σημειώσεις: Οι Καμπάλ. Αλεξάνδρεια». Στην πρώτη σελίδα έγραψε:

Αλεξάνδρεια
(ένα πάθος)

στην Υβέτ, αυτά τα τεκμήρια από την αγαπημένη μας πόλη

«Δραπέτευσα σ' αυτό το νησί με λιγοστά βιβλία και το παιδί – το παιδί της Μελίσσα» ξεκίνησε, γράφοντας ένα κείμενο που θα κατέληγε στην πρώτη σελίδα του *Τζαστίν*. «Δεν ξέρω γιατί χρησιμοποιώ τη λέξη “δραπετεύω”. Οι χωρικοί λένε, αστειευόμενοι, πως μόνο ένας άρρωστος θα επέλεγε ένα από-μερο μέρος σαν κι αυτό για να συνέλθει. Ε λοιπόν, ήρθα εδώ για να για-

τρευτώ, αν έτσι το θέλετε. Τη νύχτα, όταν ο άνεμος λυσομανά και το παιδί κοιμάται ήσυχα στην ξύλινη κούνια του πλάι στο τζάκι που αντιβουίζει, ανάβω μια λάμπα και βηματίζω πέρα δώθε και σκέφτομαι τους φίλους μου – την Τζαστίν και τον Νεσίμ, τη Μελίσσα και τον Μπαλτάζαρ. Επιστρέφω ακολουθώντας κρίκο κρίκο τη σιδερένια αλυσίδα της μνήμης στην πόλη όπου κατοικήσαμε για λίγο όλοι μαζί».²

Αφού αναχώρησε από τη Ρόδο το 1947 και πέρασε έναν χρόνο στην Αργεντινή διδάσκοντας στο Βρετανικό Συμβούλιο, ο Ντάρρελ εργάστηκε τέσσερα χρόνια για το Φόρεϊν Όφισ ως ακόλουθος Τύπου της Βρετανικής Πρεσβείας στο Βελιγράδι. Τελικά, τους τελευταίους μήνες του 1952, και με οικονομίες αρκετές για να συντηρήσει την οικογένειά του στην Κύπρο για περίπου έναν χρόνο, αποφάσισε πως τώρα, στα σαράντα του, έπρεπε πια να γράφει το Βιβλίο των Νεκρών.

Όμως τότε η Εύα άρχισε να πέφτει σ' εκείνο το είδος της κατάθλιψης που ήταν τόσο γνώριμο προτού γνωρίσει τον Ντάρρελ και, καθώς κλεινόταν όλο και πιο πολύ στον εαυτό της, άρχισε να πιστεύει πως ο Ντάρρελ δε νοιαζόταν για εκείνη. Στα τέλη Νοεμβρίου υπέφερε από παραισθήσεις και σε έξαλλη κατάσταση τα έβαλε μαζί του, λέγοντας πως θα τον άφηνε και θα έφευγε. «Οξεία σχιζοφρένεια, διαταραχή σκέψης με χαρακτηριστικά κατάθλιψης»,³ ανέφερε η διάγνωση του ψυχιατρικού προσώπου στο βρετανικό στρατιωτικό νοσοκομείο στη Γερμανία, ενώ ο ψυχίατρος της Εύας έγραψε στον Ντάρρελ, «όπως έχετε ήδη διαπιστώσει, οι παραισθήσεις και ο ιδεασμός της συνδέονται με πρώιμα αυτοερωτικά αισθήματα ενοχής, την έκδηλη αμφιθυμία της προς τους γονείς της και την επιθυμία της για ερωτικά αντικείμενα».⁴ Η ιστορία που είχε αρχίσει από τη διαταραγμένη παιδική ηλικία της Εύας στο Μωχαρέμπεη συντάρασσε τώρα πια τις ζωές τους.

«Η σχιζοφρένεια αφήνει ένα ψυχολογικό κατάλοιπο για σχεδόν έναν χρόνο μετά την αποθεραπεία του ασθενούς» έγραφε ο Ντάρρελ, αφού έφτασε στην Κύπρο, στον Άλαν Τόμας, τον παλιό του φίλο στην Αγγλία. «Δε λέω πως οι αποφάσεις κτλ. της Εύας αλλάζουν οπωσδήποτε – όμως πρέπει να περιμένεις λίγο για να καταλάβεις αν πρόκειται για έμμονες ιδέες ή για κανονικά δομημένες σκέψεις». Στο μεταξύ, ο ίδιος βίωνε, κάνοντας υπομονή, «κάποιες μέρες γεμάτες αισιοδοξία» και «κάποιες άλλες μελαγχολικές και απελπισμένες»,⁵ καθώς αναρωτιόταν αν η Εύα θα επέστρεφε ποτέ κοντά του.

Παρότι ελληνική από την εποχή του Τρωικού Πολέμου, η Κύπρος είχε γνωρίσει πολλούς κατακτητές: οι Οθωμανοί την άρπαξαν από τους Βενετούς το 1571 και εγκατέστησαν Τούρκους αποίκους, μέχρι που το νησί πέρασε σε βρετανικά χέρια το 1877 ως αντάλλαγμα για την αμυντική συμμαχία τους εναντίον των Ρώσων. Για τους Βρετανούς ήταν ένα παρατηρητήριο προς τη Μέση Ανατολή: για τον Ντάρρελ δεν ήταν μια επιστροφή στα βουκολικά τοπία της Κέρκυρας ή της Ρόδου. «Φοίνικες, καμήλες, το άρωμα της Συρίας» έγραφε στον Μίλλερ «ένα αλλόκοτο και μάλλον βλαβερό νησί... Η Κύπρος είναι ανατολίτικη. Προσπαθώ να γράψω ένα πραγματικά καλό βιβλίο για την Αλεξάνδρεια – τη νύχτα, όταν τελειώνουν οι αγγαρείες».⁶

Αφού τακτοποίησε τη μητέρα του στο Μπέλα Πάις για να τον βοηθάει στην ανατροφή της Σαπφώς, τον Σεπτέμβριο ο Ντάρρελ άρχισε να διδάσκει αγγλικά στους τελειόφοιτους του Παγκύπριου Γυμνασίου στη Λευκωσία, το οποίο, ελλείπει πανεπιστημίου, αποτελούσε το πιο διακεκριμένο ακαδημαϊκό ίδρυμα του νησιού. Επιπλέον ήταν εστία του ελληνικού εθνικισμού. Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος, η κεφαλή της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Κύπρο και de facto ηγέτης της πλειοψηφούσας ελληνικής κοινότητας, είχε φοιτήσει κάποτε εκεί: όπως και ο Γεώργιος Γρίβας, βετεράνος της πανωλεθρίας στην Ανατολία στις αρχές της δεκαετίας του 1920 και διοικητής μιας ελληνικής μεραρχίας που πολέμησε τους Ιταλούς στη διάρκεια της αλβανικής εκστρατείας την περίοδο 1940-1941. Ενάμιση χρόνο μετά, κατόπιν προτροπής του Μακαρίου, ο Γρίβας θα υποκινούσε μια εξέγερση κατά των Βρετανών, με σκοπό την ένωση με την Ελλάδα.

Με τα μαθήματα να ξεκινούν στις επτά το πρωί, ο Ντάρρελ σηκωνόταν στις τέσσερις και μισή και, πίνοντας τον καφέ του, πρόσθετε μερικές προτάσεις στο μυθιστόρημά του, γράφοντας στο σημειωματάριο «Καμπάλ», για να μην ενοχλήσει τους υπόλοιπους που κοιμόντουσαν, προτού διανύσει με το αυτοκίνητο τα πενήντα χιλιόμετρα του παράκτιου δρόμου και καταλήξει στην πεδιάδα της Λευκωσίας. Στη διάρκεια εκείνων των πρωινών και όταν μεγάλωναν οι σκιές κατά την επιστροφή του στο Μπέλα Πάις συνέθετε το μυθιστόρημα στο μυαλό του: αυτά τα κομμάτια καταχωρούσε το επόμενο πρωινό, με το φως του κεριού, στο σημειωματάριό του. Τα Σαββατοκύριακα δακτυλογραφούσε χίλιες πεντακόσιες από τις λέξεις που είχε σημειώσει: ήταν μια αργή διαδικασία απόσταξης.

«Πρώτη φορά δουλεύω σε τόσο αντίξοες συνθήκες» έγραφε ο Ντάρρελ στον Μίλλερ τον Οκτώβριο, ταυτόχρονα όμως «ποτέ δεν έχω νιώσει σε καλύτερη κατάσταση για να γράψω». Ανακοινώνοντας ότι ο τίτλος του μυθιστορήματός του ήταν Τζαστίν, δήλωνε πως θα ήταν «τεσσάρων διαστάσεων. Παλεύω να το διατηρήσω σφιχτό και πολύ σύντομο, σαν κάποιο παράξενο ζωάκι που αιωρείται σε διάλυμα». ⁷ Ο Ντάρρελ θεωρούσε τη Μελίσσα και την Τζαστίν ως πτυχές της ίδιας γυναίκας, τη μεν Μελίσσα ως την ευάλωτη Εύα όπως την είχε ερωτευτεί, τη δε Τζαστίν ως τη γυναίκα που φοβόταν πως ανέκαθεν ήταν η Εύα, αιχμάλωτη της εμμονής της με μια τραυματική ανάμνηση. Ήταν σαν να κοιτάζει το ίδιο πρόσωπο από διαφορετικές γωνίες σε πολλαπλούς καθρέφτες. Ταυτόχρονα όμως, έβλεπε και τον εαυτό του ως τον Ντάρλντ και τον Νεσίμ, τον νεαρό άνδρα που κατέληξε εκστασιασμένος στην Αλεξάνδρεια και τον έμπειρο άνδρα που υποφέρει. Διαπίστωσε πως ήταν μια ιστορία που μπορούσε να γίνει κατανοητή μόνο σε τέσσερις διαστάσεις. Από τα αιμομικτικά δίδυμα αδέρφια των «Σημειώσεων για την Άλεξ», ο κόσμος των οποίων κατέληξε να δεσμεύεται στο φάσμα της εξάρτησής τους, ο Ντάρρελ είχε πια αυξήσει τους κεντρικούς χαρακτήρες του σε τέσσερις: «Οι τέσσερις μας ήμασταν παραγνωρισμένα συμπληρώματα ο ένας του άλλου, άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ μας». ⁸ Κατοικούν όλοι μαζί σε μια Αλεξάνδρεια που παραπέμπει σε μήτρα, όπως θα το περιέγραφε στο Τζαστίν, όπου «για εμάς τους τέσσερις ο γνωστός κόσμος μόλις και μετά βίας υπήρχε· οι μέρες ήταν απλώς το μεσοδιάστημα ανάμεσα στα όνειρα, ανάμεσα στα κινούμενα πεδία του χρόνου». ⁹

Ο Ντάρρελ επέστρεφε διαρκώς στις «Σημειώσεις για την Άλεξ» και γέμισε αρκετές σελίδες προς το τέλος με σχέδια, κατόψεις και τρισδιάστατες προβολές του σπιτιού του στο Μπέλα Πάις, ενώ ανάμεσα σε διάφορες κοστολογήσεις, μεταξύ αυτών για ειδικά φτιαγμένα παράθυρα βιτρό, είχε ζωγραφίσει γάτες και έναν λαγό για την κόρη του. Αλλά και στο «Καμπάλ» σχεδίαζε κατόψεις του σπιτιού και σχέδια για μια τουρκικού στιλ κούνια με ουρανό για τη Σαπφώ. Ωστόσο, προς το τέλος του σημειωματαρίου, εντελώς ξεχωριστά από τον κύριο όγκο του εν εξελίξει μυθιστορήματος, έγραψε ένα είδος ονειρικής συζήτησης για την κόρη του, για την κόρη της Μελίσσα, που λεγόταν κι αυτή Μελίσσα:

*I had a look at
the house. It was
quite dry inside*

82. Ο Ντάρρελ έγραψε ενθαρρυντικά λόγια στην Εύα για το σπίτι που επισκεύαζε στο Μπέλα Πάις της Κύπρου, αλλά την ίδια στιγμή αναρωτιόταν αν εκείνη θα επέστρεφε ποτέ κοντά του.

«Είναι μια παράγκα. Βρόμικη. Άθλια. Αλλά έχουμε κι οι δυο την υγεία μας. Είμαι τόσο ευτυχισμένος. Πρώτη φορά στη ζωή μου είμαι τόσο ευτυχισμένος. Δόξα τω Θεώ».

«Και η μικρή Μελίσσα;»

«Κοιμάται»». ¹⁰

Η συζήτηση γινόταν με την Κλέα.

Τον Απρίλιο του 1954 η Εύα έφτασε αεροπορικώς στη Λευκωσία. Ο Ντάρρελ χάρηκε για την επιστροφή της: ήταν «πολύ ευδιάθετη και όμορφη», έγραφε ο Ντάρρελ στον Στεφανίδη, και «η Σαπφώ είναι τρομερά ευχαριστημένη». ¹¹ Θέλοντας να διαβεβαιώσει την Εύα πως βρισκόταν πράγματι στο σπίτι της, ο Ντάρρελ της μεταβίβασε το ακίνητο λίγο μετά την άφιξή της. Ωστόσο οι μεταπτώσεις της Εύας ανησυχούσαν τον Ντάρρελ, και κατά καιρούς σύγκρι-

νε την κατάστασή τους με το Τρυφερή είναι η νύχτα, το αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα του Σκοτ Φιτζέραλντ με θέμα την αγάπη του για τη Ζέλντα, την όμορφη και συναρπαστική αλλά ανισόρροπη σύζυγό του.

Η Εύα θυμόταν τη δική της εντύπωση από την κατάσταση: «Μέσα σε ελάχιστες μέρες, σε λιγότερο από μία βδομάδα μετά την άφιξή μου, ήμουν πάλι στο σημείο μηδέν, κι είπα πως έπρεπε να επιστρέψω στο νοσοκομείο. Πρόκειται για κατάσταση που σε ωθεί στην αυτοκτονία, όχι στη ζωή. Θέλω να πω, τίποτα δεν είχε αλλάξει με τον Λάρρυ. Κι εγώ ήμουν αποφασισμένη να μην πεθάνω. Ο Λάρρυ συμπεριφερόταν φριχτά εκείνο το διάστημα. Είμαι από τους ανθρώπους που δεν αντέχουν την κακομεταχείριση. Δεν είμαι θύμα. Μόλις συνειδητοποίησα ότι δεχόμουν πιέσεις για να παίζω αυτό τον ρόλο, τότε, ξέρεις, άρχισα να λέω “ποιος είναι το θύμα εδώ πέρα, εσύ ή εγώ; Εσύ ίσως”. Κοίτα, θα τον είχα σκοτώσει, αν η πίεση γινόταν αφόρητη. Μπορώ να σκοτώσω. Κυριολεκτικά. Να σκοτώσω με ένα χτύπημα. Παραλίγο να σκοτώσω κάποιον, επειδή προσπαθούσε να ασελγήσει πάνω μου» – έναν άνδρα γνωστό στον πατέρα της, που είχε προσπαθήσει να την αποπλανήσει σε μια παραλία στην Αλεξάνδρεια. «Βλέπω όνειρα μ' αυτά τα πράγματα. Το αποδίδω στο ότι είμαι Λέων. Θέλω να πω, για προσπάθησε να τρομάξεις ένα λιοντάρι· δε θα σου βγει σε καλό. Θα ορμήσει να σε φάει. Κι αυτό έκανα. Ο Λάρρυ τρελάθηκε από τον φόβο του».

Περίπου την ίδια περίοδο ο Ντάρρελ συνέχιζε την ιστορία που είχε ξεκινήσει στο σημειωματάριο «Καμπάλ», αλλά τώρα πλέον σε ένα γαλάζιο σημειωματάριο, όπου έγραψε «Προσχέδιο Τζαστίν»¹² και ζωγράφισε μια άποψη της Αλεξάνδρειας όπως φαίνεται από τη θάλασσα –ένα τζαμί, μια εκκλησία, τον Φάρο και στην κορυφή το άγαλμα του Ποσειδώνου–, συνδυάζοντας τις τρεις ιστορικές περιόδους της πόλης. Κατόπιν γέμισε μία σελίδα στο σημειωματάριό του με άλλη μια μετάφραση του ποιήματος «Η Πόλις», προτού συνεχίσει το μυθιστόρημα με τις σκέψεις του Νεσίμ, που είχε οδηγηθεί στα πρόθυρα της τρέλας από την παράξενη συμπεριφορά της Τζαστίν: «“Το πρόβλημά μου” σκέφτηκε ήρεμα, αγγίζοντας το μέτωπό του για να δει αν είχε πυρετό, “είναι πως η γυναίκα που αγάπησα μου πρόσφερε μια αψεγάδιαστη ικανοποίηση δίχως ίχνος από τη δική της ευτυχία”... Άκουγε, σαν μακρινό απόηχο από τη μνήμη της πόλης, τη φωνή του Πλωτίνου να μιλά όχι για τη φυγή από τις ανυπόφορες παροδικές συνθήκες, αλλά προς ένα νέο

φως, προς μια νέα Πόλη του Φωτός: “Ας φύγουμε για την πολυαγαπημένη μας πατρίδα... Συγκέντρωσε το βλέμμα σου και δες”. Όμως ήταν το μόνο πράγμα που ένιωθε ανίκανος να κάνει αυτή τη στιγμή».¹³

Το καλοκαίρι του 1954 ο Ντάρρελ τοποθετήθηκε στη θέση του διευθυντή στο Γραφείο Τύπου της κυπριακής κυβέρνησης και το είδε ως μια ευκαιρία για να προωθήσει τη μακροχρόνια συμπάθεια μεταξύ Βρετανών και Ελλήνων. Η βρετανική κυριαρχία στην Κύπρο ήταν η πρώτη θετική στην ιστορία του νησιού και ο πληθυσμός της απολάμβανε σχεδόν απόλυτη πολιτική ελευθερία, όπως παραδέχονταν ακόμα και οι πιο ένθερμοι υποστηρικτές της ένωσης. Ο Ντάρρελ θα διεύθυνε την κρατική Κυπριακή Ραδιοφωνία και θα επανέφερε την ημιεπίσημη επιθεώρηση *Cyprus Review*, αναθέτοντας σε φίλους και συναδέλφους φιλέλληνες να γράψουν άρθρα για την προώθηση της αγγλοελληνικής φιλίας. Η Βρετανία είχε ανάγκη από τη στρατηγική παρουσία της στην ανατολική Μεσόγειο κοντά στην ταραγμένη Μέση Ανατολή, ενώ υπήρχε και το πρόβλημα της τουρκικής μειονότητας του νησιού: τόσο αυτοί όσο και η τουρκική κυβέρνηση στην Άγκυρα δεν ήθελαν την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Σίγουρα οι Κύπριοι μπορούσαν να πειστούν τελικά και να κατανοήσουν τις ανάγκες της Βρετανίας, όπως και να συνδέσουν με τη συνέχιση της βρετανικής κυριαρχίας την ασφάλεια και την προώθηση των δικών τους συμφερόντων.

Σύντομα όμως, το ειδύλλιο του Ντάρρελ με τους Έλληνες άρχισε να διαλύεται: τον Δεκέμβριο Βρετανοί στρατιώτες άνοιξαν πυρ κατά των φοιτητών που διαδήλωναν στη Λεμεσό και τραυμάτισαν τρεις, ενώ ο Σεφέρης, που είχε επισκεφθεί τον Ντάρρελ τον πρώτο χειμώνα της παραμονής του στο Μπέλα Πάις, τώρα απέφευγε επιδεικτικά να συναντηθεί μαζί του όποτε ερχόταν στην Κύπρο. Σχολιάζοντας τις προπαγανδιστικές δραστηριότητες του Ντάρρελ, ο Σεφέρης τον κατηγορήσε ότι χρησιμοποιεί τους πολιτιστικούς θεσμούς του νησιού και τις παλιές του φιλίες από την Ελλάδα «για να διαβρώσει και να υποδουλώσει συνειδήσεις».¹⁴ Στους επόμενους τόμους του Αλεξανδρινού κουαρτέτου ο Ντάρρελ θα παρουσίαζε έναν πρεσβύτερο ηλικιακά συγγραφέα, τον Περσγουόρντεν, ως άνθρωπο που οι φιλίες του είχαν επηρεαστεί αρνητικά από τη δουλειά του στο Φόρεϊν Όφισ, όπως ένιωθε ο Ντάρρελ να συμβαίνει και στην περίπτωσή του.

Ακριβώς μετά τα μεσάνυχτα της 1ης Απριλίου 1955, ο εκκωφαντικός θόρυβος από την έκρηξη βομβών συγκλόνισε τους δρόμους της Λευκωσίας και σαν μετασεισμικές δονήσεις ακούστηκαν και άλλες εκρήξεις στη Λεμεσό, τη Λάρνακα και την Αμμόχωστο. Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε δώσει στον Γεώργιο Γρίβα εντολή να ξεκινήσει την εξέγερση. Μέχρι τα τέλη του έτους 24 άνθρωποι θα έπεφταν νεκροί, και το 1956 άλλοι 214, οι περισσότεροι από τους μισούς Ελληνοκύπριοι, θύματα της τρομοκρατικής οργάνωσης του Γρίβα, της ΕΟΚΑ. «Δίνουμε έναν σφοδρό και επίπονο αγώνα ενάντια σε αυτή την υπόθεση της Ένωσης, που τόσο καιρό την παραμελούσαμε», έγραφε ο Ντάρρελ στον Άλαν Τόμας. «Πέτυχα μερικά γκολ, αν και κυρίως αποκρούω τα σουτ. Το γήπεδο είναι ολισθηρό και ο υποφαινόμενος έχει βαρεθεί πια».¹⁵ Οι σκέψεις αυτές στριφογύριζαν στο μυαλό του Ντάρρελ όταν σχεδίασε το περίγραμμα της ανοιχτής του παλάμης στο «Προσχέδιο Τζαστίν», κι ενώ στην απέναντι σελίδα έγραφε για την Αλεξάνδρεια ότι «παντού σε αυτούς τους καφέ ανεμοδαρμένους τοίχους βλέπω το θεμελιώδες φυλαχτό αυτής της χώρας – το αποτύπωμα μιας παλάμης με τα δάχτυλα ανοιχτά, προκειμένου να κρατήσει μακριά τα όσα τρομακτικά συνωστίζονταν στο σκοτάδι έξω από τη φωτισμένη πόλη».¹⁶ Και σε ένα σημειωματάριο τσέπης για ποιήματα σχεδίασε το περίγραμμα από το «χεράκι της Σαπφώς, Απρίλιος 1955, Αγαπημένο μου Παιδί να είσαι Ευτυχισμένο. Λάρρου».¹⁷

Δύο φορές μέσα στον Ιούλιο ο Ντάρρελ πήγε αεροπορικώς στο Λονδίνο, όπου συμμετείχε σε συσκέψεις στο Υπουργείο Αποικιών. Όταν επέστρεψε στη Λευκωσία τη δεύτερη φορά, η Εύα τού ανακοίνωσε ότι θα έφευγε, παίρνοντας μαζί της και τη Σαπφώ. Η επιδείνωση της κατάστασης στην Κύπρο ίσως τον ώθησε να δώσει πιο εύκολα τη συγκατάθεσή του, και τις συνόδευσε μέχρι την Αθήνα, όμως η σκηνή πρέπει να του θύμιζε την αναχώρηση της Νάνσυ με την Πηνελόπη για την Ιερουσαλήμ την περίοδο της Φυγής.

Ο Ντάρρελ πέρασε ένα «άσχημο διάστημα θλίψης και απάθειας»¹⁸ μετά την αναχώρηση της Εύας και της Σαπφώς. Εξαντλημένος από τις νυχτερινές εκρήξεις με φόντο την απώλειά του, ξενυχτούσε πίνοντας στο μπαρ «Κοσμοπόλιταν» της Λευκωσίας, όπου προς τα τέλη Σεπτεμβρίου παραλίγο να τον πυροβολήσουν, με το γάβγισμα ενός σκύλου να τον προειδοποιεί για τους οπλοφόρους που παραμόνευαν στους θάμνους έξω από το μπαρ. Αποκεί και

πέρα κουβαλούσε μαζί του πιστόλι, γράφοντας στον Μίλλερ τον Νοέμβριο, «βρισκόμαστε εν μέσω μιας πολύ άθλιας μικρής επανάστασης εδώ πέρα, με βόμβες και δολοφονίες στα πρότυπα της Παλαιστίνης». Πλέον οι μετακινήσεις στο νησί ήταν πολύ επικίνδυνες και αναγκαζόταν να κλειδώνει το σπίτι του στο Μπελ Πάις, όμως «μέσα σε όλον αυτό τον σαματά και τη σφαγή έχω γράψει περίπου το μισό από ένα βιβλίο με τίτλο *Τζαστίν*, που έχει σχέση με την Εύα και την Αλεξάνδρεια πριν από τον πόλεμο».¹⁹

Μετά την Πρωτοχρονιά του 1956 ο Ντάρρελ έγραψε ξανά στον Μίλλερ, λέγοντας πως «μόλις τελείωσα ένα βιβλίο για την Αλεξάνδρεια με τίτλο *Τζαστίν*... Είναι ένα είδος πεζού ποιήματος για μια από τις σπουδαίες πρωτεύουσες της καρδιάς, την Πρωτεύουσα της Μνήμης». Μετά την αναχώρηση της Εύας «μια υπέροχη νεαρή Αλεξανδρινή έπεσε στην αγκαλιά μου και μου πρόσφερε το έναυσμα που αναζητούσα προκειμένου να στρωθώ και να ολοκληρώσω το βιβλίο». Το όνομά της ήταν «Κλοντ, μια συγγραφέας κάπως ιδιόρρυθμη».²⁰

Πέρα από τις συχνές αλλαγές σκηηνικού, η ζωή της Κλοντ Βενσαντόν υπήρξε απογοητευτική και κοινότοπη μετά την αναχώρησή της από την Αλεξάνδρεια, εννιά χρόνια πριν. Ύστερα από ένα διάστημα όπου δούλεψαν στην παμπ τους στο Κορκ, ο Τιμ Φορντ αποφάσισε πως με την Κλοντ έπρεπε να κάνουν μια νέα αρχή στην Αυστραλία. Άνοιξαν ένα μανάβικο στο προάστιο Βοκλούζ του Σύδνεϊ, όπου είχαν τη βοήθεια της Πόλλυ Ο' Μίρα, η οποία είχε δουλέψει ως γκουβερνάντα για τη Ροζέτ ντε Μενάς και στη συνέχεια για την κόρη της Ροζέτ, την Κλαιρ Βενσαντόν. Τώρα, η Πόλλυ είχε πάει να εργαστεί και για την Κλοντ, φροντίζοντας την Νταϊάνα όπως και τον Μπάρρυ, τον νεογέννητο γιο της, και μιλούσε για τη ζωή την εποχή που έμεναν στο μεγάλο σπίτι της οδού Ρουσάφα, για τον Φελίξ και τη Ροζέτ, για τους θείους Ζαν και Ζορζ, και για τότε που η Κλοντ ήταν κοριτσάκι, καθώς η Πόλλυ Ο' Μίρα ήταν το ζωντανό αρχείο των αναμνήσεων τριών γενιών αλεξανδρινής ιστορίας. Στη συνέχεια οι Φορντ πήγαν στο Ισραήλ, όπου χάρη στις γνωριμίες των Μενάς ο Τιμ και η Κλοντ βρήκαν δουλειά στην αλυσίδα ξενοδοχείων «Νταν» των αδελφών Φέντερμαν. Ο Τιμ δε σταμάτησε εκεί: πήγε στην Κύπρο, όπου του πρόσφεραν δουλειά σε ένα καινούριο ξενοδοχείο στη Βομβάη, αλλά αυτή τη φορά η Κλοντ είπε ότι δε θα τον ακολουθούσε και στις αρχές του καλο-

καιριού του 1955 υπέβαλε αίτηση για μια θέση στο γαλλικό τμήμα της Κυπριακής Ραδιοφωνίας και προσελήφθη από τον διευθυντή ενημέρωσης.

Η Κλοντ γνώριζε άπταιστα γαλλικά και αγγλικά, όπως επίσης ιταλικά και κάποια γερμανικά και λίγα εβραϊκά, ελληνικά και αραβικά, και ήταν μεθοδική και πρακτική, καλή στους υπολογισμούς, με γνώσεις γραφομηχανής. Επίσης ήταν κομψή, ξανθιά και αδύνατη, αν και, ευτυχώς, μόλις λίγους πόντους ψηλότερη από τον Ντάρρελ. Επιπλέον, διέθετε υπέροχο χιούμορ και μπορούσε να τον ανταγωνιστεί στη φλυαρία και στο ιρλανδέζικο πνεύμα: από την Πόλλυ είχε πάρει τον ρυθμό της ιρλανδικής γλώσσας και από τις μέρες της στην παμπ του Κορκ είχε ξεσηκώσει μια παιχνιδιάρικη ιρλανδική προφορά. Από την άλλη, μπορούσε να περάσει και για τυπική Γαλλίδα, αλλά με την προσαρμοστικότητα μιας Λεβαντίνας. Αφού είπε στον Ντάρρελ ότι ήταν Αλεξανδρινή, πρόσθεσε πως «ανέκαθεν ήθελε να γράφει».²¹

Η σχέση τους ξεκίνησε μετά την αναχώρηση της Εύας από την Κύπρο. Αργότερα, ο Ντάρρελ περιέγραφε τη σκηνή: «Την υποχρέωνα να έρχεται στη βίλα τον καιρό των βομβιστικών ενεργειών και να στήνει τη γραφομηχανή στην τραπεζαρία. Πίναμε κόκκινο κρασί και δουλεύαμε σαν τρελοί» – η Κλοντ έγραφε το πρώτο της μυθιστόρημα με τίτλο *Mrs O'* [Η κυρία Ο'], βασισμένο στις εμπειρίες της από την παμπ στο Κορκ. «Κάθε είκοσι λεπτά ακουγόταν και μια έκρηξη και κάτι ανατιναζόταν στην πόλη: χτυπούσε το τηλέφωνο. Αδιαφορούσαμε για τα πάντα. Μιλούσα με τη νυχτερινή υπηρεσία, με τον χώρο προσωπικού, με το Κυβερνείο, με το Γραφείο Τύπου της Αστυνομίας – και ξαναγύριζα στο *Τζαστίν*».²² Το ένα βράδυ μετά το άλλο ασχολούνταν με τα βιβλία τους, με τις γραφομηχανές τους στις δύο άκρες του τραπεζιού, στο οποίο άπλωναν έναν χάρτη της Αλεξάνδρειας, «εντοπίζοντας με τα δάχτυλα ξανά και ξανά τους δρόμους, ξαναβρίσκοντας πολλά από αυτά που είχα χάσει, τα μπουρδέλα και τα πάρκα, το ξημέρωμα πάνω από τη λίμνη Μαρεώτιδα». Με φόντο τους πυροβολισμούς και τις εκρήξεις βομβών τρεις με τέσσερις φορές κάθε βράδυ, και με τηλεφωνήματα από την αίθουσα επιχειρήσεων για άλλη μια ενέδρα στα βουνά, ήταν μια «πολύ παράξενη και συναρπαστική περίοδος, θλιβερή, που τη βάραιναν η ματαιότητα και η απέχθεια, αλλά υπέροχη αν τη ζούσες μέσα από το βιβλίο σου».²³

Αργότερα, ενώ σκεφτόταν εκείνες τις νύχτες και τις μέρες, ο Ντάρρελ θα έγραφε στον τελευταίο τόμο του Αλεξανδρινού κουαρτέτου πως όταν ο

Ντάρλυ επέστρεψε στην πόλη, «μια εντελώς νέα γεωγραφία της Αλεξάνδρειας γεννήθηκε μέσω της Κλέα, αναβιώνοντας παλιά νοήματα, ανανεώνοντας ατμόσφαιρες μισοξεχασμένες, δημιουργώντας σαν ένα πλούσιο στρώμα χρώματος μια νέα ιστορία, μια νέα βιογραφία, προκειμένου να αντικαταστήσει την παλιά».²⁴

Τον Ιούνιο του 1956 ο Ντάρρελ έλεγε στον Άλαν Τόμας ότι στον εκδοτικό οίκο Faber ήταν «πολύ ενθουσιασμένοι»²⁵ με το μυθιστόρημά του. Η διетής σύμβασή του με την κυπριακή κυβέρνηση πλησίαζε στο τέλος της και είχε αποφασίσει να μην την ανανεώσει. Οι περισσότεροι φίλοι του είχαν φύγει από το νησί τον Απρίλιο, αφότου η ΕΟΚΑ άρχισε να δολοφονεί Βρετανούς πολίτες: τον Μάιο ο γραμματέας του Μακάριου προειδοποίησε τον Ντάρρελ πως η ζωή του βρισκόταν σε κίνδυνο: και στις αρχές Ιουνίου μια εμπρηστική βόμβα εξερράγη στο γκαράζ του Ντάρρελ. «Ήταν καιρός να φύγω από την Κύπρο, το ξέρω, αφού είχαν φύγει και τα περισσότερα χελιδόνια».²⁶ Δεν υπήρχε πια ελπίδα να συγκρατηθούν οι Κύπριοι χωρίς τη χρήση υπέρμετρης βίας: η Βρετανία «μαχόταν το πνεύμα της Ελλάδας»²⁷ και η μάχη αυτή δεν τον αφορούσε.

Σε μια επίσκεψη στην Αμμόχωστο, «την πόλη της Κύπρου που σε στοιχειώνει περισσότερο, κορεσμένη με μνήμες από το παρελθόν της», πήγε στον κατεστραμμένο καθεδρικό ναό των Σταυροφόρων, τον Άγιο Νικόλαο, «που έφερε τα βάρβαρα κέρατα των μιναρέδων» – η εκκλησία είχε μετατραπεί σε τζαμί από τους Τούρκους, όταν κατέλαβαν το νησί από τους Βενετούς. Εκεί περιπλανήθηκε στους γοτθικούς χώρους γεμάτους με αγριόχορτα, και σκεφτόταν πως η Αγγλία, όπως παλαιότερα η Βενετία, ήταν «μια θαλασσογέννητη δύναμη, πολλά από τα προγεφυρώματα της οποίας πολιορκούνταν σταδιακά από τη θάλασσα που δαμάσαμε και ζέσαμε... και έχοντας επίγνωση πως μια μέρα η ιστορία μας ίσως άγγιζε και ενωνόταν με εκείνη [της Βενετίας], καταλήγοντας στη μεγάλη συμβολή όπου συναντιούνται για πάντα τα ρεύματα, στο σημείο όπου το παρόν συναντά το παρελθόν, σε έναν θανάσιμο εναγκαλισμό».²⁸ Στο νεκροταφείο σημείωσε κάποιες αφιερώσεις από τις ταφόπλακες, μεταξύ άλλων του Βίλμοτ Μοντόλιφ, το επώνυμο του οποίου θα έδινε αργότερα στον μυθιστορηματικό του πρέσβη, ενώ άλλα θα τα πασπάλιζε ανάμεσα στα ονόματα των Αλεξανδρινών του – «η ποίηση και

83. Η Κλοντ Βενσάντν στην Κύπρο το 1955 ή το 1956, λίγο καιρό μετά τη γνωριμία της με τον Ντάρρελ. «Μια υπέροχη νεαρή Αλεξανδρινή έπεσε στην αγκαλιά μου και μου πρόσφερε το έναυσμα που αναζητούσα προκειμένου να στρωθώ και να ολοκληρώσω το βιβλίο» έγραφε ο Ντάρρελ στον Μίλλερ.

η ιστορία του εμπορίου, οι ρίμες του Λεβάντε». ²⁹ Παρότι ο Ντάρρελ ταυτιζόταν περισσότερο με τη Μεσόγειο παρά με την Αγγλία, λυπόταν για την απώλεια των θαλασσοκρατοριών, που αποτελούσαν τα θεμέλια του κοσμοπολιτισμού. Κατόπιν επέστρεψε στη Λευκωσία και στις έγνοιες του γραφείου του, «στις θορυβώδεις έριδες των δημαγωγών και των αγράμματων, που είχαν αρχίσει να γεμίζουν το άδαιο θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων με τη διαπεραστική οξύθυμη φωνή των καιρών – τον εθνικισμό». ³⁰

Η Κλοντ έφυγε με τα παιδιά της προς τα τέλη Ιουλίου, έμεινε αρχικά στον

αδελφό της τον Ερίκ, που τώρα πια ζούσε στο Παρίσι, και στη συνέχεια επισκέφθηκε τον θείο της Ζορζ ντε Μενάς στο Λονδίνο και έβαλε τα παιδιά σε οικοτροφείο στην Αγγλία. Όταν ο Ντάρρελ τη συνάντησε στο Λονδίνο στα τέλη Αυγούστου, εκείνη ήταν έτοιμη να ζήσει μαζί του, και στις αρχές του 1957 εγκαταστάθηκαν στη Γαλλία.

Όμως πριν απ' όλα αυτά, στα μέσα Ιουλίου ο Ντάρρελ έστειλε ένα γράμμα στον εκδοτικό οίκο Faber and Faber: «Στο πίσω μέρος του μυαλού μου υπάρχει η σκέψη να γράψω μια σειρά από μυθιστορήματα για την Αλεξάνδρεια, δεν ξέρω ακόμα πόσα, στο στιλ του Τζαστίν, χρησιμοποιώντας τα ίδια άτομα σε διαφορετικούς συνδυασμούς». ³¹ Ήταν η πρώτη φορά που ο Ντάρρελ ανακοίνωνε πως δε θα περιοριζόταν στο πρώτο βιβλίο, και παρότι αργότερα θα δήλωνε πως από την αρχή είχε σχεδιάσει «τέσσερα βιβλία», ³² δεν ίσχυε κάτι τέτοιο. Η Κλοντ τον οδήγησε ξανά στην «πρωτεύουσα της Μνήμης», λέξεις που πρόσθεσε την τελευταία στιγμή με το χέρι στο δακτυλογραφημένο κείμενο του Τζαστίν, και του άνοιξε τα μάτια σε μια Αλεξάνδρεια που δεν είχε ξαναδεί.

Ένας μοναδικός τυχαίος παράγοντας άλλαξε τα πάντα και μ' έφερε πίσω στα παλιά χνάρια» έγραφε στην αρχή του δεύτερου τόμου, του Μπαλτάζαρ. «Τζαστίν, Μελίσσα, Κλέα. Ήμασταν στ' αλήθεια τόσο λίγοι – θα πίστευε κανείς πως μπορούσες να ξεμπερδέψεις μαζί τους σε ένα βιβλίο, έτσι δεν είναι; Έτσι πίστευα κι εγώ, κι αυτό έκανα... Πράγματι, δεν έβλεπα πια τις ερωμένες και τους φίλους μου σαν ζωντανά πρόσωπα, αλλά σαν έγχρωμες εντυπώσεις του μυαλού· δεν κατοικούσαν πια στην πόλη, αλλά στα χαρτιά μου, σαν φιγούρες σε ταπισερί». ³³

Στην πραγματικότητα εκείνος ο μοναδικός τυχαίος παράγοντας ήταν η γνωριμία με την Κλοντ, που του έδειξε πως ό,τι ήξερε για την Αλεξάνδρεια, για τις προσωπικότητες και τις μηχανορραφίες της, ήταν εσφαλμένο ή ημιτελές. Η αναφορά του Ντάρρελ στις φιγούρες από τις ταπισερί αποτελούσε μια αναφορά στην Κλοντ, που του είχε μιλήσει για τον ρόλο της ως Πραξινόη στο Δέκατο Πέμπτο Ειδύλλιο του Θεόκριτου, όπου οι φιγούρες «στέκονται και αναδεύονται αληθινές σαν να 'ναι / και έχουν μέσα τους ψυχή».

Η χρονολόγητη επιστολή του Ντάρρελ που αναφέρεται στην πιθανή συνέχεια του Τζαστίν φέρει σφραγίδα με ημερομηνία από τον οίκο Faber and

Faber, που την έλαβε στις 24 Ιουλίου 1956. Με φόντο τα γεγονότα που ακολούθησαν, ο Ντάρρελ άρχισε να γράφει τα *Μπαλτάζαρ*, *Μαουντόλιβ* και *Κλέα*, τους υπόλοιπους τόμους του *Αλεξανδρινού κουαρτέτου*.

Στις 26 Ιουλίου, στην τέταρτη επέτειο της εκθρόνισης του βασιλιά Φαρούκ, ο Νάσερ εκφώνησε λόγο από το μπαλκόνι του Χρηματιστηρίου σε διακόσιες πενήντα χιλιάδες ανθρώπους που κατέκλυσαν την πλατεία Μεχμέτ Αλί. Το 1917 ο Φόρστερ είχε βρεθεί στο ίδιο μπαλκόνι και παρατηρούσε τα σπουργίτια, ενώ σκεφτόταν πως όποτε βρισκόταν με τον Μοχάμεντ έβλεπε «φευγαλέες εικόνες ευτυχίας χιλιάδων άλλων που δε θα μάθω ποτέ τα ονόματά τους, και καταλαβαίνω πως υπάρχει μια σπουδαία μη καταγεγραμμένη ιστορία».³⁴

Τα σπουργίτια μαζεύονταν για να φλυαρήσουν και να κουρνιαξουν στα δέντρα γύρω από την εκκλησία του Αγίου Μάρκου καθώς ο Νάσερ ξεκίνησε την ομιλία του στις 5 μ.μ. Μέσα στις επόμενες δυόμισι ώρες επανέλαβε γύρω στις δέκα φορές το όνομα «Λεσσέφ»: ήταν το κωδικό συνθηματικό προκειμένου ο αιγυπτιακός στρατός να κινηθεί προς τη διώρυγα του Σουέζ. Η Αίγυπτος είχε την πολιτική της ανεξαρτησία, φώναζε, αλλά και η οικονομική ανεξαρτησία ήταν εξίσου απαραίτητη, και υπό τις έντονες επευφημίες του πλήθους που τον λάτρευε αποκήρυξε απερίφραστα τον ιμπεριαλισμό και κατηγόρησε τις δυτικές δυνάμεις ότι αναζητούσαν να ελέγχουν την Αίγυπτο και τον αραβικό κόσμο γύρω από το Ισραήλ, ενώ με στρατιωτικές συμφωνίες χειραγωγούσαν τις πωλήσεις όπλων, ασκώντας οικονομικές πιέσεις. Ειδικότερα, κατηγόρησε τη Βρετανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Παγκόσμια Τράπεζα για συνωμοσία, επειδή αρνούνταν να χρηματοδοτήσουν την προτεινόμενη κατασκευή ενός υδροηλεκτρικού φράγματος στο Ασουάν, από το η χώρα του αγόρασε όπλα από το σοβιετικό μπλοκ. Αφού αναρωτήθηκε ρητορικά για το πού θα έβρισκε η Αίγυπτος τα χρήματα για το φράγμα, επανέλαβε το όνομα του Φερντινάντ ντε Λεσσέφ και εν μέσω μιας εκστατικής βουής από την πλατεία ανακοίνωσε τη στρατιωτική κατάληψη της διώρυγας και την εθνικοποίηση της εταιρείας που τη διαχειριζόταν, της Suez Canal Company.

Τον Ιούνιο η Βρετανία είχε αποσύρει τις δυνάμεις της από τη διώρυγα βάσει συμφωνίας, αφήνοντας την επίμαχη ζώνη στα χέρια της Suez Canal Company, αγγλογαλλικών συμφερόντων σε μεγάλο βαθμό, που θα μεταβί-

βαζε την εκμετάλλευση στους Αιγυπτίους όταν έληγε η σύμβασή της, σε δώδεκα χρόνια. Όμως ο Νάσερ ήταν ανυπόμονος. Αντιμετώπιζε αντιδράσεις από διάφορους αιγυπτιακούς κύκλους και θεωρούσε πως η θέση του ήταν επισφαλής, ενώ είχε ήδη σκεφτεί να εθνικοποιήσει τη διώρυγα έξι μήνες πριν από την άρνηση της Δύσης να χρηματοδοτήσει το φράγμα: η εύκολη λύση ήταν η δοκιμασμένη λαϊκιστική συνταγή της επίθεσης κατά της Δύσης γενικά, και των Βρετανών ειδικότερα.

Όμως, και από τη βρετανική πλευρά τέθηκαν σε λειτουργία κάποια παλιά αντανάκλαστικά. Το ένα τέταρτο του βρετανικού εμπορίου διερχόταν από τη διώρυγα, ενώ το ένα τρίτο των πλοίων που τη χρησιμοποιούσαν ήταν βρετανικά. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος των βρετανικών προμηθειών σε πετρέλαιο διακινούνταν μέσω του Σουέζ. Ο Άντονι Ίντεν, που ήταν πια πρωθυπουργός, πίστευε, πως αν η εθνικοποίηση της διώρυγας έμενε αναπάντητη, θα ήταν ένα πλήγμα για το κύρος και την επιρροή της Βρετανίας στους Άραβες συμμάχους της στην περιοχή. Ανακαλώντας την προπολεμική κατευναστική πολιτική της Βρετανίας προς τη Γερμανία αφότου η τελευταία κατέλαβε τη Ρηνανία, ο Ίντεν άρχισε να συγκρίνει τον Νάσερ με τον Χίτλερ, απαιτώντας τη συντριβή του. Η Γαλλία είχε τους δικούς της λόγους για να ανατρέψει τον Νάσερ, επειδή θεωρούσε πως προμήθευε με όπλα τους Αλγερινούς στον αγώνα για την ανεξαρτησία τους, στον οποίο εμπλέκονταν διακόσιες πενήντα χιλιάδες Γάλλοι στρατιώτες. Το Ισραήλ σχεδίαζε ήδη να επιτεθεί στην Αίγυπτο, σε περίπτωση που το βρετανικό ανάχωμα αποσυρόταν από τη διώρυγα. Σε αυτό το εύφλεκτο κλίμα, το Ισραήλ διέκρινε την ευκαιρία του να ανάψει το φιτίλι, παρέχοντας μια δικαιολογία για την πραγματοποίηση μιας αγγλογαλλικής εισβολής στην Αίγυπτο, δηλώνοντας πως στόχευε στη διεθνοποίηση της διώρυγας και στην ανατροπή του καθεστώτος Νάσερ – τη θέση του οποίου θα έπαιρνε, σύμφωνα με ορισμένους κύκλους, ένας συνασπισμός με επικεφαλής τον Μουσταφά Ναχάς.

Στις 29 Οκτωβρίου, με τη συγκατάθεση των συμμάχων τους, οι Ισραηλινοί προέλασαν στη χερσόνησο του Σινά. Με πρόσχημα την αποτροπή μιας σύγκρουσης μεταξύ Ισραηλινών και Αιγυπτίων, Βρετανοί και Γάλλοι στρατιώτες αποβιβάστηκαν στη ζώνη της διώρυγας στις 5 Νοεμβρίου – αφού, όμως, πρώτα τα βρετανικά βομβαρδιστικά που είχαν απογειωθεί από την Κύπρο και τη Μάλτα σφυροκόπησαν τα αιγυπτιακά αεροδρόμια, για να προστατέ-

φουν το Ισραήλ από ενδεχόμενη αντεπίθεση, ενώ γαλλικά μαχητικά με ισραηλινά διακριτικά και Γάλλους πιλότους με ισραηλινές στολές εξαφάνισαν την αιγυπτιακή αεροπορία από τον ουρανό.

Το αρχικό σχέδιο εισβολής προέβλεπε ότι ένας από τους στόχους ήταν και η Αλεξάνδρεια. Βρετανοί και Γάλλοι αλεξιπτωτιστές θα έπεφταν στην ασβεστολιθική κορυφογραμμή δυτικά της πόλης προς το Μποργκ ελ Αράμπ, απ' όπου θα καταλάμβαναν τις αποβάθρες στο Δυτικό Λιμάνι. Στο μεταξύ η Αλεξάνδρεια θα βομβαρδιζόταν από θαλάσσης, από έναν στόλο εκατό βρετανικών και τριάντα γαλλικών πολεμικών, και ταυτόχρονα εκατοντάδες αποβατικά σκάφη θα αποβίβαζαν στρατιώτες στις παραλίες της πόλης. Τις μέρες που θα ακολουθούσαν θα αποβιβάζονταν κι άλλοι στρατιώτες στο Δυτικό Λιμάνι, φτάνοντας τις εκατό χιλιάδες συνολικά, που θα ξεκινούσαν την προέλαση προς το Κάιρο και τη διώρυγα του Σουέζ.

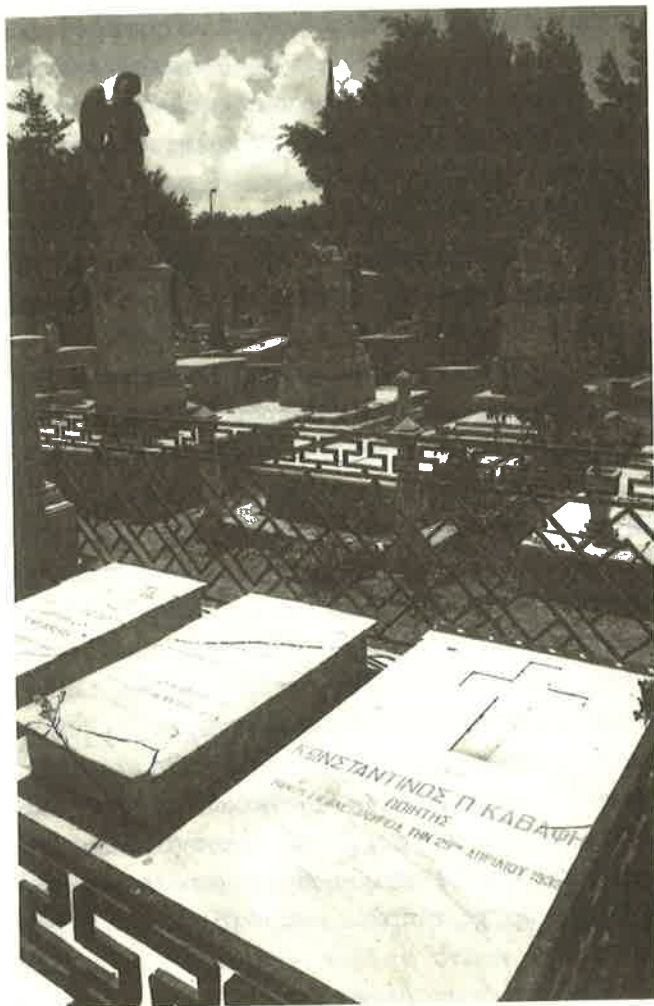
Μόλις έναν μήνα πριν από την εισβολή το σχέδιο άλλαξε: οι εκτεταμένες συγκρούσεις σε μια μεγάλη πόλη δε θα γίνονταν αποδεκτές από την παγκόσμια κοινή γνώμη και η επίθεση μεταφέρθηκε τελικά για το Πορτ Σάιντ, στο βόρειο άκρο της διώρυγας, παρότι τα αεροδρόμια κοντά στην Αλεξάνδρεια τελικά βομβαρδίστηκαν. Καθώς ηχούσαν οι σειρήνες για την αεροπορική επιδρομή την ώρα του δειλινού, ο δικαστής Μπρίντον και η οικογένειά του επιβιβάζονταν σε ένα πλοίο του Αμερικανικού Ναυτικού στο Δυτικό Λιμάνι. Στη διάρκεια της εξέγερσης του Αραμπί το 1882, όταν οι Βρετανοί είχαν βομβαρδίσει την Αλεξάνδρεια, μια αμερικανική ναυαρχίδα ήταν επίσης εκεί, κυκλοφορώντας ανάμεσα στον βρετανικό στόλο και παίζοντας στα καταστρώματά της βρετανικά εμβλήματα, όπως τα «See the Conquering Hero» και «Rule Britannia», ενώ αργότερα αποβίβασε στρατιώτες προκειμένου να βοηθήσουν στην αποκατάσταση της τάξης στην πόλη. Όμως τώρα η αγγλοαμερικανική αντιπαλότητα στη Μέση Ανατολή, όπου η Αμερική θεωρούσε πως η απεξάρτησή της από το αποικιοκρατικό της παρελθόν μπορούσε να οδηγήσει σε συμφωνίες με τους Άραβες εθνικιστές, σήμαινε πως η ανάμειξη του Έκτου Στόλου περιοριζόταν στη φυγάδευση των Αμερικανών και άλλων αλλοδαπών, με προορισμό την Κρήτη. «Ήταν ένα όμορφο θέαμα» έλεγε ο δικαστής Μπρίντον καθώς έφευγαν από το λιμάνι «με το ανάκτορο του Φαρούκ, τον Ναυτικό Όμιλο, τον φάρο και τον μεγάλο κυματοθραύστη προς τον βορρά – και προς τα νότια και ανατολικά το προφίλ

της πόλης με τις αποβάθρες και τα ντεπό, τα τζαμιά και τους μιναρέδες». Θυμήθηκε τα χρόνια που πέρασαν από τότε που είχε καταπλεύσει στην Αλεξάνδρεια ως ένας ξένος αντιμέτωπος με ένα άγνωστο μέλλον – «τώρα οι ρίζες είχαν κοπεί και είναι μάλλον απίθανο η ζωή να κυλήσει ξανά στα ίδια κανάλια».³⁵

Οι βρετανικές και γαλλικές δυνάμεις που προέλαυναν νότια κατά μήκος της διώρυγας απείχαν μόλις ένα εικοσιτετράωρο από την κατάληψη του Σουέζ, όταν ο Ίντεν διέταξε κατάπαυση του πυρός τα μεσάνυχτα της 6ης Νοεμβρίου. «Δεν είμαι σίγουρος αν θα τολμούσα να το ξεκινήσω» είπε ο πρώην πρωθυπουργός Ουίνστον Τσώρτσιλ «σίγουρα όμως δε θα τολμούσα να το σταματήσω».³⁶ Η διχασμένη κοινή γνώμη στη Βρετανία και οι διαμαρτυρίες της Σοβιετικής Ένωσης, κυρίως όμως οι έντονες πιέσεις από τις ΗΠΑ, είχαν κάμψει τη θέληση της Βρετανίας.

Οι λανθασμένοι υπολογισμοί της αγγλογαλλικής εισβολής και η ατιμωτική υποχώρηση που ακολούθησε προκάλεσαν την περιφρόνηση και αποτέλεσαν έναν θρίαμβο για τον Νάσερ, η θέση του οποίου ενισχύθηκε αφάνταστα τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και σε ολόκληρο τον αραβικό κόσμο. Το 1957 όσοι Βρετανοί και Γάλλοι πολίτες είχαν απομείνει στην Αίγυπτο απελάθηκαν: το ένα τρίτο των Εβραίων της Αιγύπτου, κυρίως όσοι είχαν ξένη υπηκοότητα, υποχρεώθηκαν να ακολουθήσουν τον δρόμο της εξορίας εξαιτίας των παρενοχλήσεων από την αστυνομία και των οικονομικών πιέσεων και όσοι είχαν απομείνει από τις ξένες κοινότητες και ασχολούνταν όλο και λιγότερο με τη βιομηχανία και τις εξαγωγές αφομοιώθηκαν από το αιγυπτιακό στοιχείο. Σε κλίμα φόβου και οργής, η παλιά κοσμοπολίτικη Αλεξάνδρεια καταστράφηκε.

Ο Μέγας Αλέξανδρος προσωπικά καθόρισε το σχέδιο της σπουδαίας πόλης που θα έφερε το όνομά του. Καθώς, όμως, δεν υπήρχε κιμωλία για να σχεδιάσει στο έδαφος, σκόρπισε σπόρους σιταριού για να υποδείξει τη στοίχιση των δρόμων και τη θέση των αγορών και των ναών και την περιφέρεια των τειχών της. Στη συνέχεια, τεράστια σμήνη πουλιών εμφανίστηκαν από την Μαρεώτιδα και τον Νείλο και προς μεγάλη ταραχή του Αλεξάνδρου καταβρόχθισαν τους σπόρους. Μην πτοείσαι, τον προέτρεψαν οι μάντις του, ερμηνεύοντας το επεισόδιο ως σημάδι πως η πόλη δε θα διέθετε μόνο άφθο-

84. Το επιτάφιο επίγραμμα του Καβάφη στο Ελληνορθόδοξο Κοιμητήριο της Αλεξάνδρειας αναφέρει απλώς τη λέξη «Ποιητής».

νους πόρους για τους κατοίκους της, αλλά θα φρόντιζε και ανθρώπους από αμέτρητες φυλές.

Η σύγχρονη κοσμοπολίτικη πόλη έβλεπε τον εαυτό της ως μια αναβίωση εκείνου του ονείρου. Ωστόσο, ευρύτερες δυνάμεις ενεργούσαν εσωτερικά και εξωτερικά της πόλης, οι οποίες, φτάνοντας στα άκρα, συνέτριψαν την Αλεξάνδρεια. Μερικοί ξένοι παρέμειναν, κυρίως Έλληνες, φροντίζοντας εκείνες τις μικρές επιχειρήσεις –πανσιόν, ταβέρνες, βιβλιοπωλεία κτλ.– που γλίτω-

σαν από τα μέτρα καθολικής εθνικοποίησης του 1961, τα οποία επιβλήθηκαν ακόμα και στους Αιγυπτίους. Όλα τα αιτήματα περί δημοκρατίας και ελευθερίας του λόγου καταπνίγηκαν, καθώς ο Νάσερ, που ήταν πλέον ο απόλυτος δικτάτορας, χρησιμοποίησε τις τεράστιες δυνάμεις της μυστικής αστυνομίας για να καταστείλει κάθε διαφωνία. Ακολούθησε ο καταστροφικός πόλεμος του 1967 κατά του Ισραήλ και μόνο μετά τον θάνατο του Νάσερ, το 1970, άρχισε να επιστρέφει η Αίγυπτος στον πολιτικό και οικονομικό φιλελευθερισμό, που συνοδεύτηκε, όμως, από έναν αυξανόμενο ισλαμικό συντηρητισμό.

Σήμερα η πόλη δεν είναι πια *ad* αλλά *in* Aegyptum και ομοιόμορφη πολιτιστικά, παρότι αναταράζεται περιστασιακά από τα κατάλοιπα του παρελθόντος. Πρόσφατα ξέσπασε μια διαμάχη για την τοποθέτηση ή όχι ενός χάλκινου έφιππου ανδριάντα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, δώρο στον Δήμο από την ελληνική κυβέρνηση. Κάποιοι αντιτάχθηκαν στην τοποθέτηση του αγάλματος σε τόσο περίοπτη θέση κοντά στην αρχαία Πύλη του Ήλιου, ενώ κάποιοι άλλοι δεν ήθελαν να τοποθετηθεί έτσι κι αλλιώς, λέγοντας πως ο ιδρυτής της Ισκανταρία, όπως ονομάζεται η πόλη στα αραβικά, ήταν ένας ξένος και δεν ανήκε σε αυτό τον τόπο.

Ένας αρχαιολόγος ερευνά τα θαμμένα στρώματα μιας κατεστραμμένης πόλης. Όμως η Αλεξάνδρεια, παρότι υποβαθμισμένη και φτωχότερη πια, δεν είναι μια θαμμένη πόλη, και καθώς περπατάς στους δρόμους της βλέπεις κάτι από αυτό που ήταν οικείο στους κατοίκους προηγούμενων γενεών. Ωστόσο, παρά τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού –περίπου πέντε εκατομμύρια σήμερα, σε σχέση με τις οχτακόσιες χιλιάδες όταν ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και τις πεντακόσιες χιλιάδες την εποχή του Φόρστερ–, η πόλη στοιχειώνεται από μια αίσθηση κενού, αφού σχεδόν όλοι οι κάτοικοι της κοσμοπολίτικης Αλεξάνδρειας έχουν φύγει από καιρό, αφήνοντας πίσω τους έναν νέο λαό χωρίς αναμνήσεις, για να κατοικήσει στο κουφάρι της ζωής κάποιων άλλων. Για όσους θέλουν να δουν την πόλη, ισχύουν τα λόγια του Πλωτίνου: «Για κάθε θέαση απαιτείται ένα μάτι προσαρμοσμένο σε ό,τι αντικρίζει».

Όμως δεν έχουν φύγει όλοι οι κάτοικοι της κοσμοπολίτικης Αλεξάνδρειας: πολλοί παρέμειναν στα κοιμητήρια κοντά στην Πύλη του Ήλιου, το ελληνικό, το εβραϊκό, το προτεσταντικό, το συριακό και το καθολικό. Εδώ αναπαύονται μέλη των οικογενειών Σαλβάγου, Μπενάκη, Σουάρες και Μενάς· των

οικογενειών Μπακός, Λόρια, Μπαντάρο και Ζογέμπ· και εδώ αναπαύεται ο Κωνσταντίνος Καβάφης, στην ταφόπλακα του οποίου αναφέρεται απλώς η λέξη «Ποιητής».

Ανάμεσα στα κοιμητήρια βρίσκεται ένας αρχαίος πτολεμαϊκός τάφος. Ίσως ο τάφος του Αλεξάνδρου, όπως πιστεύουν σήμερα ορισμένοι αρχαιολόγοι. Και αν όχι εκεί, τότε κάπου κοντά, αν έχει, δηλαδή, ταφεί ο ιδρυτής της πόλης που φέρει το όνομά του, ο πρώτος από τους Αλεξανδρινούς, θαμμένος ανάμεσα τους τελευταίους.